

УДК 330.34.01

Кінаш І. П.,*д-р. екон. наук, доцент, професор кафедри менеджменту та адміністрування***Перезова І. В.,***д-р. екон. наук, доцент, професор кафедри обліку і аудиту, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ*

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті узагальнено особливості перетворень української економічної системи. Визначено місце трансформаційних процесів в соціалізації розвитку. Розглянуто досвід ринкових перетворень економік різних країн, у яких виділено моделі стратегій ринкових трансформацій. Здійснено пошук стратегічних напрямів структурних перетворень держави в процесі переходу від однієї системи господарювання до іншої. Визначено сутність процесу соціалізації економіка та окреслено основні напрями її прояву. Зазначено роль держави та її функції при створенні соціально орієнтованої ринкової системи. Окреслено стратегічні цілі трансформації, які повинні бути спрямовані на зростання якості життя населення. Проаналізовано показник якості життя в Україні. Виділено критерії цього показника та періоди для української економіки.

Ключові слова: ринкова трансформація, соціалізація економіки, індекс розвитку людського потенціалу, форми розвитку, моделі стратегій, структурні перетворення, роль людини, сталий соціальний розвиток.

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ В СОЦИАЛИЗАЦИИ РАЗВИТИЯ

Кинаш И. П., Перезова И. В.

В статье обобщены особенности преобразований украинской экономической системы. Определено место трансформационных процессов в социализации развития. Рассмотрен опыт рыночных трансформаций экономик разных стран, в которых выделены модели стратегий рыночных трансформаций. Осуществлен поиск стратегических направлений структурных преобразований государства в процессе перехода от одной системы хозяйствования к другой. Определена сущность процесса социализации экономики и намечены основные направления ее проявления. Указана роль государства и его функции при создании социально ориентированной рыночной системы. Определены стратегические цели трансформации, которые должны быть направлены на повышение качества жизни населения. Проанализирован показатель качества жизни в Украине. Выделены критерии этого показателя и периоды для украинской экономики.

Ключевые слова: рыночная трансформация, социализация экономики, индекс развития человеческого потенциала, формы развития, модели стратегий, структурные преобразования, роль человека, устойчивое социальное развитие.

TRANSFORMATION PROCESSES OF THE UKRAINIAN ECONOMY IN THE SOCIALIZATION OF DEVELOPMENT

Kinash I., Perevozova I.

The article generalizes the features in transformation of the Ukrainian economic system. The place of transformation processes in the socialization of development is determined. The experience of market transformation of economy of various countries in which the model highlighted strategies market transformations. Search strategic directions of structural transformations of the state in the process of transition from one economic system to another are done. The essence of the process of socialization of the economy and outlined main directions of its manifestation was determined. The role of government and its functions to create a socially-oriented market system indicated. Strategic goals of transformation which should be aimed at improving the quality of life of the population are determined. Measure the quality of life in Ukraine is analyzed. Criteria for this indicator and periods for the Ukrainian economy are allocated.

Keywords: market transformation, socialization of the economy, index of human development, forms of development, model strategies, structural changes, human role, sustainable social development.

Постановка проблеми. Економічна трансформація української економіки являє собою складний соціально-економічний феномен, який можна розглядати у контексті різних пізнавальних технологій. Кожна з них дає можливість досліджувати перетворення у тій, чи іншій сфері суспільного життя. Сучасний етап розвитку держави потребує наукового дослідження трансформації суспільства в контексті його соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження трансформаційного розвитку економічних систем знайшли своє відображення у працях таких зарубіжних науковців як Д. Норта [2], Т. Веблена [10], Й. Шумпетера [8]. Серед праць українських учених, варто виділити праці В. Геєця, В. Семиноженка, Б. Кваснюка [6], С. Рамазанова, О. Бурбело, В. Вітлінського [3], О. Соскіна [5] та багатьох ін. Однак, проблеми теоретичного осмислення специфіки складних систем, зокрема місця соціалізації економіки в логіці трансформаційних процесів, поки що залишаються найменш дослідженими.

Метою статті є узагальнення особливостей трансформаційних процесів економіки України з акцентуванням уваги на соціалізації розвитку.

Основні результати дослідження. Найважливішою ознакою вітчизняної економіки є її трансформаційний характер, пов'язаний з якісними перетвореннями основоположних засад суспільного життя. Нині це така економіка, що здійснює перехід від однієї історичної епохи в іншу. Під трансформацією розуміють «зміну структури економіки й створення нових форм розвитку» [7]. Цей процес має комплексний характер і передбачає поєднання старих й нових форм.

Сучасна методологія соціально-економічної трансформації об'єктивно відокремлює зміни в їх техніко-організаційних формах і перетворення в соціально-економічних формах. З точки зору аналізу і оцінки економічних наслідків трансформації економічних систем і структур постає питання пошуку стратегічних напрямків структурних перетворень. Процеси

переходу від однієї системи господарювання до іншої системи соціально-орієнтованого ринкового господарювання є об'єктивно необхідними і мають специфічну природу. Об'єктивна необхідність ринкової трансформації економіки України зумовлена вичерпанням екстенсивних факторів економічного зростання, соціально-економічною неефективністю, негнучкістю та низькою адаптивністю командно-адміністративної системи до умов науково-технічного прогресу та постіндустріальних перетворень. Об'єктивними передумовами перетворень вітчизняної економіки стали масштабність та гострота соціально-економічних проблем і крах попередніх спроб реформування командної економіки без зміни її сутнісних характеристик.

Концептуальний підхід до аналізу проблем соціально-економічного розвитку суспільства, його економічні системи обов'язково завершується формуванням певної моделі. В економічному житті суспільства модель виступає не лише результатом існування певної концепції розвитку, а й засобом, формою передбачення тенденцій подальшого функціонування та розвитку певного об'єкту. Розглянемо досвід ринкових трансформацій економік різних країн, що дають можливість виділити певні моделі стратегій ринкових трансформацій залежно від шляхів і методів реформування економіки [4].

Перша модель стратегії – *китайська*. Передбачає формування ринкових відносин старої командно-адміністративної системи. Процес трансформації економічної системи є довготривалий, поступовий, поетапний, з повним використанням апарату державної бюрократії системи державного управління і планування не ліквідується, а пристосовується до нових вимог. У результаті реформи в Китаї сформувалась двосекторна модель економіки. Ринок контролює виробництво споживчих товарів і більшість капітальних благ. Водночас широко використовуються і прямі методи управління економікою. Створені гарантії до залучення іноземного капіталу. У результаті трансформаційних перетворень у Китаї досягнуто розв'язання трьох глобальних завдань: вирішено проблему самозабезпечення країни продовольством; досягнуто розвитку легкої промисловості; створено 15 нових галузей промисловості тощо.

Друга модель стратегії – *угорська*. Означає поступовий еволюційний перехід до ринкових відносин шляхом різних взаємопов'язаних перетворень, які розпочинались ще за командно-адміністративної системи. Ринкове середовище формується в межах старої системи. Демонтується поступово. В Угорщині процес еволюційної трансформації економічної системи тривав близько 40 років, що дало можливість уникнути значних соціальних втрат.

Третя модель стратегії – ринкова «шокова терапія», або *польська модель*. Дана система ринкової трансформації, яка є жорстким соціальним експериментом над людьми. Для застосування такої стратегії були всі передумови, адже в цій країні діяла ринкова психологія, приватна власність на землю, підтримка населення, залежність від значної кількості діаспори. Польща першою серед постсоціалістичних країн відновила економічне зростання.

Четверта модель трансформації – *чеська*, або цивілізована. Основою стала «оксамитова революція» і старі традиції ринкової культури, які збереглися в умовах роздержавлення економіки та значні експортні зв'язки. Суть даної моделі полягає у «м'якій» дестабілізації (роздержавлення) державної власності цивілізованими методами шляхом акціонування і корпоратизації.

П'ята модель трансформації – *прибалтійська*, специфіка якої полягає в незначних масштабах народного господарства і ефективному використанні факторів зовнішньої допомоги для стабілізації виробництва, споживання і орієнтуванні грошової системи. Ринкові трансформації в цих країнах здійснювались за умови «кадрової революції» і наявності ринкової культури та відповідних кадрів.

Шоста модель трансформації – *російська*, основана на формальній приватизації, роздержавленні й розвитку підприємництва. Теоретично вона була багатообіцяльною, проте виявилась неконкурентоздатною. Досвід Росії демонструє складність одночасної трансформації політичної і економічної системи. Швидко та результативно здійснити ринкові перетворення не вдалося.

Сьома модель – *українська*. Не реалізована, надзвичайно складна, досить повільна, не послідовна. Реформи мають суперечливий характер. Головна причина неуспіху ринкової трансформації саме у відсутності послідовної стратегії.

Матеріали досліджень вказують про еволюцію і трансформацію сучасних форм і систем державного економічного регулювання української економіки. Нині воно проходить у напрямку змін співвідношення між формами тактичного і стратегічного характеру на користь останніх. На нашу думку, в Україні на перший план повинна висуватися соціальна довгострокова стратегія, стратегічне державне регулювання у формі стратегічного соціального програмування як вищої форми регулювання. Адже відомо, що ухвалення стратегічних рішень на основі нечіткої (чи застарілої) інформації збільшує невизначеність, знижує якість управління, дестабілізує ситуацію і призводить до появи деструктивних коливань, що «розгойдують» соціально-економічну систему. Без випереджувальних процесів державного будівництва, без відповідного законодавства, без попереднього вирішення проблем соціального захисту населення неможливо здійснити економічні реформи. В умовах трансформації суспільства держава, як соціальний інститут, вперше стає інструментом реалізації економічних інтересів суспільства. Саме тому, головними функціями держави стає пошук форм соціального партнерства, соціального компромісу, соціальної рівноваги, і перш за все, соціальної ефективності. Соціалізація виробництва і соціалізація економіки стають важливими пріоритетами держави.

Соціалізація економіки – це одна з ключових складових світової системної трансформації суспільства. Перебуваючи у перехідному стані системної трансформації Україна повинна визначитися із спрямованістю, основними стратегічними цілями цієї трансформації, засобами їх реалізації, взаємопов'язаними та узгодженими із загальними тенденціями розвитку світової економіки та нового постіндустріального суспільства. Так, цілями трансформації економіки є зростання якості життя населення. Для характеристики якості життя ООН запропоновано використовувати показник - Індекс розвитку людського потенціалу. Його величина розраховується на основі трьох показників: середньої тривалості життя, рівня освіти і обсягів валового національного продукту. У дослідженні проведеного ООН для України виділяються три періоди: 1) 1990-1992 рр., коли Україна була в групі країн з високим Індексом людського розвитку (значення - більш ніж 0,8); 2) 1993-1996 рр. - національний індекс був меншим 0,8 та нижче середньосвітового; 3) 1997-2003 рр., у яких Україна була в середині групи країн з середнім рівнем індексу, незначно перевищуючи середньосвітові показники. У 2010 р. Україна зайняла 69 позицію, у 2011 – 76, у 2012 р. – 78

позицію. За критеріями досліджуваного індексу в 2012 році в нашій державі найкращий стан справ з освітою та грамотністю – 0,860 (29 місце у світі), помітно гірші зі здоров'ям та довголіттям – 0,760, а найгірший стан з рівнем життя (економічним розвитком) – 0,615 [9].

Саме це ставить завданням та пріоритетом розвитку держави побудову ефективної національної моделі соціально-орієнтованої економіки. Соціальною можна вважати ту країну, яка: забезпечує права і свободи людини; створює можливості реалізації трудового та інтелектуально потенціалу; здійснює послідовну державну соціальну політику, орієнтовану на досягнення високих життєвих стандартів для громадян; розподіляє між усіма економічними суб'єктами і власниками засобів виробництва певне соціальне навантаження; визнає та реалізує систему соціального партнерства у якості основного механізму досягнення суспільної злагоди.

Економічною основою соціалізації економіки є: побудова конкурентного середовища; забезпечення реалізації стратегії інноваційного розвитку; підвищення ефективності механізму макроекономічного регулювання відносин власності; вдосконалення системи державних інститутів регулювання; реформування фіскальної політики. Очевидно, ключовий напрям розвитку тандему соціалізації економічної системи суспільства повинен бути пов'язаний з підвищенням ролі людини, духовно-моральних якостей і цінностей, здібностей, знань. Тому сутність процесу соціалізації економіки, на наш погляд, розкривається через тенденції соціалізації умов виробництва, зменшенні соціальної диференціації та зростанні значення соціальної сфери. Зазначимо основні напрями прояву соціалізації економічної системи суспільства: соціальна орієнтація ринкового господарства; якісна трансформація системи інститутів, які забезпечують взаємозв'язок основних суб'єктів господарювання у всіх сферах економічного життя; розвиток людського капіталу відповідно до потреб суспільства; поява та розвиток середнього класу; формування економічної, соціальної, політичної, правової відповідальності членів суспільства.

Рівень розвитку соціалізації економіки залежатиме від ступеня активності особистості у процесі прийняття та реалізації рішень, готовності сприймати ці зміни та забезпечувати їх своєю економічною діяльністю. Погоджуємося з думкою шведського економіста Г. Мюрдаля, який вбачає розвиток у підвищенні ступеня задоволення потреб всіх членів суспільства [1]. На початку XXI століття найбільш характерною рисою розвитку суспільства стає факт завершення автономії економіки, економічна функція починає підпорядковуватись соціальним цілям. Людина та якість її життя стають безпосереднім об'єктом і метою державної моделі економіки.

Висновок. Визначено особливості трансформаційних процесів переходу України на засади соціального розвитку. Узагальнено досвід ринкових трансформацій економік різних країн, що дало змогу виділити певні моделі стратегій ринкових трансформацій залежно від шляхів і методів реформування економіки. З'ясовано, що для нашої держави властивою є українська модель, яка є надзвичайно складною, реалізується не послідовно та досить повільно. Головною причиною проблем трансформації України є відсутність послідовної стратегії. Сучасна стратегія нашої держави має бути підпорядкована вирішенню важливих економічних та соціальних завдань, спрямованих на поглиблення ринкових реформ, надання їм цілісного, збалансованого і завершеного характеру. Перспективою подальшої роботи у цьому напрямі є розробка моделі сталого соціального розвитку держави.

1. Мюрдаль Г. *Современные проблемы «третьего мира»* / Г. Мюрдаль. – М.: Прогресс, 1972.
2. Норт. Д. *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики* / Д. Норт ; [пер. с англ. А. Н. Нестеренко]. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997.
3. *Ризики, безпека, кризи і сталий розвиток в економіці: методології, моделі, методи управління та прийняття рішень* : [монографія] / [С.К. Рамазанов, О.А. Бурбело, В.В. Вітлінський та ін.] ; під ред. С. К. Рамазанова. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012.
4. Сакс Дж. *Економіка перехідного періоду: уроки для України* / Дж. Сакс, О. Пивоварський ; [пер. з англ. О. Пивоварський]. - К.: Основи, 1996.
5. Соскін О. І. *Трансформація інтегративної економічної моделі України в контексті швейцарського досвіду* / О. І. Соскін // *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць*. – 2011. – № 6 (121).
6. *Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т./ за ред. акад. НАН України В.М. Гесця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-корр. НАН України Б.Є.Кваснюка*. – Т. 1: *Економіка знань - модернізаційний проект України* – К.: Фенікс, 2007.
7. *Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)* / [за ред. В. М. Гесця]. – К.: Логос, 1999.
8. Шумпетер Й. *Теория экономического развития: пер.с англ./ Й. Шумпетер*. – М.: Прогресс, 1982.
9. *The rating in Ukraine: Doing business 2013 : site materials* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bg-law.com.ua/pres-oglyad/23-msce-ukrayini-za-reytingom-vedennya-bznesu-2013.html>
10. Veblen T *An Inquiry Into The Nature Of Peace And The Terms Of Its Perpetuation* / T. Veblen. – NY: Public domain in the USA, 2007.